

ZEE WOORDEN

Een speurtocht naar de naamsverklaring van zandbanken, geulen en andere ‘zee-begrippen’

Heb je je wel eens afgevraagd waarom de zandbank ‘Trapegeer’ zo heet, of hoe de ‘Kabeljauw’ aan zijn naam gekomen is? Of ben je veeleer benieuwd naar de persoon achter de ‘Thorntonbank’ of naar de ontstaansgeschiedenis van de maritieme term ‘kraaiennest’? Geen nood, wij zochten de betekenis van de meest intrigerende zeewoorden voor je op en presenteren hieruit per editie van De Grote Rede twee termen: telkens één naam van een zandbank of geul op zee, en één niet-toponiem. Met de hulp van een expertenteam waagt De Grote Rede zich nu ook op het gladde ijs van de historische en etymologische woordverklaring en laat je meegenieten van de ‘best professional judgment’ van deze zeewoordenaars

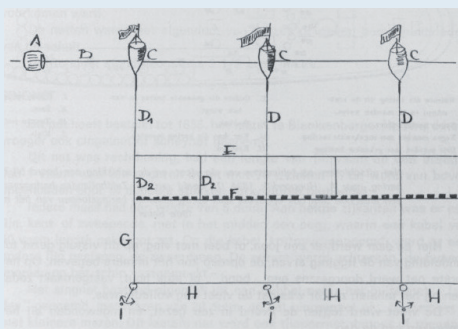
Magda Devos, Roland Desnerck, Nancy Fockedeij, Jan Haspeslagh, Johan Termote, Tomas Termote, Dries Tys, Carlos Van Cauwenberghe, Arnout Zwaenepoel, Jan Seys

VLEET

Het moderne Nederlands kent twee woorden *vleet*, allebei thuishorend in de betekenisfeer van de visserij, maar volgens de heersende opvatting van verschillende etymologische oorsprong. Van Dale omschrijft het eerste *vleet* als ‘geheel van uitgeschoten haringnetten van een schuit, 90 tot 150 netten elk van 31,5 m lengte, door breels [tonnetjes] drijvende gehouden en als een gordijn in het water staand’. Hierop is de uitdrukking ‘bij de vleet’ gebaseerd. Het tweede woord *vleet* duidt op een soort rog, die in Nederlandse woordenboeken ook *spijkerrog* wordt genoemd.

Vissen bij de vleet

Het eerste woord *vleet* is dus een verzamelwoord voor een geheel van drijvende haringnetten. De vroegst bekende vermelding ervan, onder de gedaante *vlete*, wordt aangetroffen in de *Voorgeboden van de schepenen van Calais* uit 1293, een in het Latijn gestelde tekst, doorspekt met Vlaamse woorden. Het citaat luidt (VMNW i.v. VLETE): *Quod nullus ardegherere recipiat super suum mellewerf plusquam vnam vlete & illam vlete ghernde antequam aliam recipiat. Emenda iij. lb.* (Dat geen nettenhersteller op zijn werkplaats meer vleet aanneme en die vleet herstelle voordat hij een andere aanneemt. Boete 3 pond). Behalve als verzamelwoord wordt *vleet* in oudere bronnen ook voor een afzonderlijk visnet gebruikt. Zo bij voorbeeld in een Vlaamse oorkonde uit 1435, aangehaald in het WNT: *Nochtans ... in de zee vele ongheregheltheden ghebueren, by den Visschers, beschayende d' een den anderen in huere Netten, Vleten ende Repen, de selue keruende, afsnidende, inhalende ende onthaudende* (Nochtans gebeuren op zee veel ongeregheltheden onder vissers, die elkaars netten, vleten en repen beschadigen, door erin te kerven, ze af te snijden, in te

De vleet

A Beegton	D2 Seizing	H Beegnet
B Beeglijn	E Opreep	I Beeganker
C Joon	F Vlootlijn	
Df Breilreep	G Vleetzijde	

■ Een vleet is een drijvend haringnet dat al in de middeleeuwen in onze contreien werd gebruikt. Het wordt opgehangen aan vlotter, en onderaan verankerd in de zeebodem. Haringen zwemmen zich vast in de mazen van het net (Desnerck & Desnerck 1976)

halen en achter te houden).

Met dit reeds Middelnederlandse woord is in het Nieuwnederlands de uitdrukking *bij de vleet* gevormd, met betekenis ‘in grote hoeveelheid, in overvloed’, zo veel als haringen gevangen in een vleet, bv. *appels / speelgoed / boeken / vrienden bij de vleet*. De oudste vindplaats van de zegswijze in het WNT dateert van circa 1720. Het woord *vleet* is van Germaanse oorsprong en behoort tot de familie van het werkwoord *vlieten*, dat oorspronkelijk ‘stromen, vloeien’ betekende en vervolgens — ook al in het Vroegmiddelnederlands — ‘drijven, dobberen’. Door wisseling van de stamklinker (ablaut) van het sterke werkwoord *vlieten* (*vloot* – *gevlooten*) ontwikkelde zich de variant *vloten*, identiek met o.m. Engels *float* ‘drijven’ en verwant met uit de stam van *vlieten* afgeleide Nederlandse substantieven als *vlot* ‘drijvend vaartuig’ en *vloot* ‘groep

samen varende schepen’. Het zelfstandig naamwoord *vleet* voor het genoemde vistuig is vermoedelijk ontstaan uit nog een andere wisselvorm van *vlieten*, nl. *vleten*. Die wordt in het MNW bij het trefwoord *vlieten* tussen haakjes vermeld als variant, maar het reële voorkomen ervan in het Middelnederlands wordt niet met archivalische vindplaatsen gedocumenteerd. Wel aanwijsbaar is dat in afleidingen uit de stam van *vlieten* de klinker *oo* courant wisselt met *ee*. Zo worden de drijfcurken of dobbers van een haringnet in het Hollands zowel *vloten* als *vleten* genoemd (WNT i.v. *VLOOT*, II, 8). En in het West-Vlaams luidt de uitdrukking voor ‘in overvloed’ niét *bij de vleet*, maar *bij de vlote*. Die klinkerwisseling treedt ook op bij het tweede woord *vleet*, dat nochtans volgens de meeste etymologen niets te maken heeft met *vleet* uit *vlieten*.

Onze grootste rog

De vleet, in de taxonomie van Linnaeus *Dipturus batis* genoemd, is de grootste roggensoor in de Noordzee. Vleten zijn ruitvormig en kunnen tot 2,85 meter lang en tot 2 meter breed zijn. Hun bruinigrijze rugvel is bezaaid met stippen en hun staart is aan weerszijden uitgerust met stekels. Vandaar wellicht dat de vleet in het Nederlands ook *spijkerrog* werd genoemd, een benaming die onder meer gebruikt wordt in het WNT en in een aantal vertalende woordenboeken, maar die we niet als term terugvinden in zoölogische classificaties. De vleet was vroeger goed vertegenwoordigd in de Middellandse Zee en in het noordwestelijke deel van de Atlantische Oceaan. Vandaag echter loopt de populatie sterk terug, zeker in de Noordzee. Sinds 2006 staat de vleet dan ook als bedreigde soort op de *Red List* van de International Union for Conservation of Nature.

Een etymologisch kluwen

De meeste etymologische bronnen beschouwen *vleet*, als benaming voor een bepaalde soort rog (*Dipturus batis*), als een nauwe verwant van *vlet*, in het AN de benaming voor een platbodemde schuit. Alleen Vercoullie ziet het anders en verbindt het woord met de stam van *vlieten*, iets waar we verder op terugkomen (zie <http://www.etymologiebank.nl>).

Vlet is een substantivering van het Germaanse adjectief **flata* met betekenis ‘plat, vlak’. Vandaag overleeft dat woord nog in de Scandinavische talen: Noors *flate*, Zweeds *flat* en Deens *flad*, alsook in het Engelse *flat*, ontleend uit het Oudnoors *flatr*. Een Nederlandse zustervorm wordt niet teruggevonden, maar aangezien het substantivische derivaat daarvan wél voorkomt, heeft er vermoedelijk ook in onze taal ooit een adjectief *vlet* bestaan, dat al vroeg moet zijn verdwenen. Ging het misschien ten onder in de concurrentie met het synonieme Oudfranse leenwoord *plat* (uit volkslatijn **plattus* en wellicht via het Griekse *platus* teruggaand op dezelfde Indo-Europese wortel als de Germaanse voorloper van *vlet*)? De zelfstandige naamwoorden uit het adjectief uit **flata* hebben in de Germaanse talen betrekking op verschillende platte zaken (zie EWN i.v. *VLET*), zoals een vloer, een dorsvloer, een (vaartuig met een) platte bodem en klaarblijkelijk ook een platte vis zoals een rog, een toepassing die alleen in het Nederlands voorkomt. Volgens deze reconstructie moet de visnaam in onze taal oorspronkelijk *vlet* geluid hebben. Ter verklaring van de gerekte klinker in *vleten* kan worden gedacht aan invloed van een (historische en/of gewestelijke?) meervoudsvorm *vleten*. Theoretisch klinkt dat verhaal niet ongeloofwaardig, maar een sluitend bewijs voor de juistheid ervan ontbreekt. De visnaam, hoewel al geattesteerd in de 13de eeuw, verschijnt nooit onder de gedaante *vlet*. Niet *vlet*, maar *vloot* duikt door de eeuwen heen op als wisselvorm van *vleet*. Dat zien we ook vandaag nog in de Vlaamse dialecten: de visserijterminologie kent er beide vormen, overigens zonder duidelijke geografische verdeling (WVD-Zeevisser, p. 598-99). Enigszins opmerkelijk is dat de etymologen – op Vercoullie na – die vormvariatie niet vermelden, of er toch geen consequenties aan verbinden. Nochtans is het als *vloot* dat de naam het vroegst geattesteerd wordt, nl. in een Gentse tekst van eind 13de eeuw, waarin een reeks vissen worden opgesomd: *pladisen cabelliau but bolloc rijnvisch scheluisch moelne zeeasen rochen vloten* (VMNW i.v. *VLOTE*). Pas zo’n twee eeuwen later duikt de variant *vleet* voor het eerst op, nl. in een Utrechtse bron uit 1485: *Alle bot, tongen, zeehanen, rochen, vleten, groenen herinck ...* (MNW i.v. *VLETE-II*). Weliswaar garandeert niets dat de oudst *aange troffen* priamre is – een woord kan wegens de

■ *Vleet* is de naam van een roggensoort die tegenwoordig erg zeldzaam is geworden in de Noordzee (Frederik Mollen, Elasmobranch Research Belgium ERB)

bronnenschaarste eeuwen onder de radar blijven – maar zonder oudere vindplaatsen van *vleet* blijft de afleiding ervan uit *vlet* in hoge mate speculatief.

De vleet of vloot : een drijver, een zwemmer, een schijf of een vlot?

Als de chronologie van de attestaties spoort met de historische opeenvolging van de twee varianten, is *vloot* de oudste vorm, waarnaast pas later de variant *vleet* kwam te staan. Dit gebeurde wellicht onder invloed van de *ee/oo*-wisseling bij *vleet 1* en andere woorden uit hetzelfde betekeniscomplex. Zo beschouwd bestaat er tussen beide woorden *vleet* wel degelijk een etymologisch verband, zoals door Vercoullie wordt gesteld. De oorsprong van die veronderstelde basisvorm *vloot* valt niet eenduidig vast te stellen. Hij kan beschouwd worden als een afleiding uit de stam van *vloten*, zij het dan wellicht niet in de betekenis ‘drijven’ – roggen drijven niet op of in het water – maar in de eveneens al Vroegmiddelnederlandse toepassing ‘zwemmen’. In die zin gebruikt Maerlant het werkwoord *vloten* in zijn encyclopedie *Der natueren bloeme*, waar hij het heeft over een vissoort die bij Plinius *sepia* heet:

**Sepia seit plinius me
es .i. visch leit in der ze
hie ende soe es meneghen cont
si vloten te samen talre stont**

(*Sepia*, zo zegt me Plinius, is een vis die in de zee ligt. De hom en het wijffe, zo is velen bekend, zwemmen te allen tijde samen) (Gysseling 1981, p.268)

Maar ook het werkwoord *vlieten* werd in het Middelnederlands voor ‘zwemmen’ gebruikt. In een ander handschrift, aangehaald in het MNW i.v. *vlieten*, luidt de

bewuste passage in Maerlants encyclopedie “hie ende sie ... vlieten te samen talre stont”. Zoals uit *vlieten* ‘drijven’ de eerder genoemde ablatende substantieven *vlot* ‘drijvend plankier’ en *vloot* ‘samen varende schepen’ ontstonden, zo kon uit *vlieten* ‘zwemmen’ een substantief *vloot* met betekenis ‘het zwemmende’ worden afgeleid. Welk van de twee werkwoorden – *vlieten* of *vloten* – ook aan de basis van de rogbenaming wordt gelegd, het motief voor de naamgeving blijft hetzelfde. De *vleet* of *vloot* zou benoemd zijn als een zwemmend wezen. Erg waarschijnlijk klinkt dat niet, aangezien alle vissen zwemmen, maar geheel onmogelijk is het evenmin. Misschien kreeg het dier die naam juist omdat het zo opvallend en sierlijk door het water klieft, waardoor het als de kundigste zwemmer onder de roggen werd beschouwd?

Echter, ook bij het benoemingsmotief dat de aanhangers van de *vlet*-theorie suggereren, nl. de schijfvorm van de bewuste rog, kunnen vraagtekens geplaatst worden. Alle roggen zijn immers plat, en buiten die familie bestaan er nog tal van platte vissoorten, waarom zou men uitgerekend die ene soort uit de roggenfamilie naar dat uiterlijke kenmerk hebben genoemd?

Zo te zien stuiten de bovenstaande gissingen over de benoeming van de spijkerrog naar resp. zijn zwemwijze en zijn platte vorm, op semantische bezwaren. Als plausibeler alternatief verdient het o.i. overweging dat er niet één eigenschap van de bewuste rog tot zijn naam heeft geleid, maar de combinatie van zijn platheid én zijn indrukwekkende formaat. Dat zo’n fysiek profiel de waarnemers deed denken aan een platbodemig vaartuig of een vlot, lijkt ons heel aannemelijk. Wel blijft ook binnen deze visie de lexicale identiteit van de oorspronkelijke vorm onbeslist. De platbodem wordt immers sinds de middeleeuwen zowel *vlet*, *vleet* als *vloot* en *vlot* genoemd (MNW i.v. *VLETE*, *VLOTE* en *VLOT*)

OOSTENDEBANK

De Oostendebank is voor het eerst terug te vinden op een zeekaart van de Franse Marine, "Reconnaissance hydrographique de la Côte Nord de France" uit 1801, samengesteld door Charles-François Beautemps-Beaupré (1776-1854). Het is een ondiepte gelegen voor de kust van Oostende en naar die stad genoemd. Etymologisch is daarmee de kous af. Over wat er zich ter hoogte van deze zandbank vandaag afspeelt en in de toekomst gepland is, is het laatste woord evenwel nog niet gezegd.

De meest oostelijke van de Vlaamse Banken

De Vlaamse Banken zijn al sinds jaar en dag berucht bij zeevarenden. Het was dan ook geen sinecure om met de vrij primitieve plaatsbepalingssystemen van weleer veilig tussen deze ondieptes te laveren. De Vlaamse Banken vind je tussen de ingang tot het Kanaal (op Franse bodem) en Oostende, als een vrijwel doorlopende reeks van ondiepten, gescheiden door diepere geulen. Hun lengteassen vormen een hoek van circa 20° ten opzichte van de Vlaamse kust. De meest oostelijke van deze Vlaamse Banken is de Oostendebank. Westelijk is hij van de Middelkerkebank gescheiden door het Uitdiep, een ebgcul met een diepte tot 20 meter.

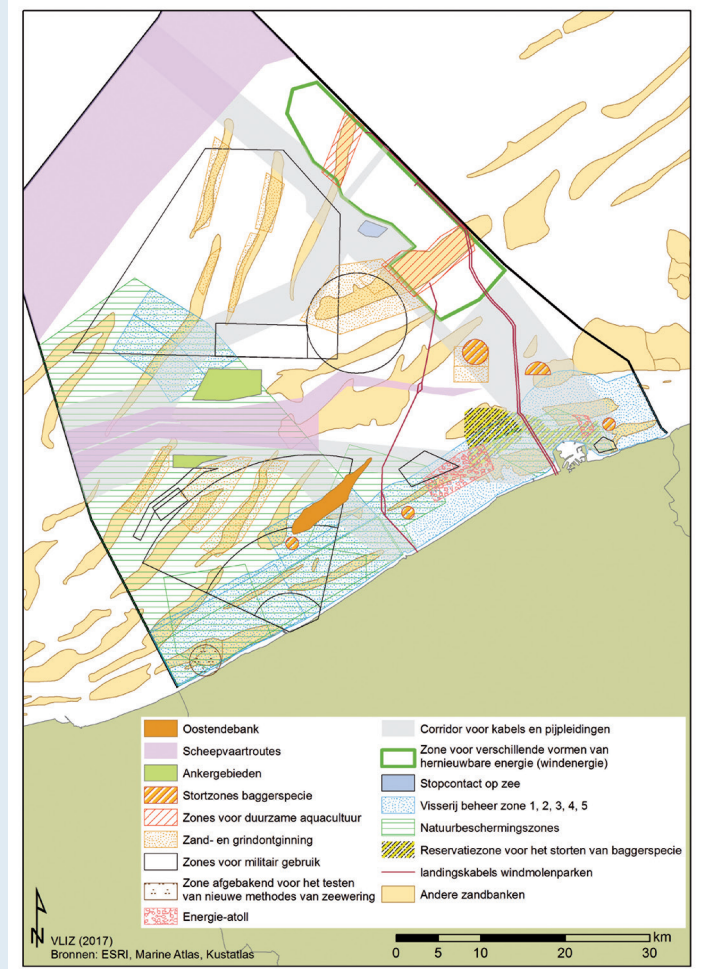
De Oostendebank heeft een vrij effen oppervlak. Hij bezit veel minder zandgolven dan bijvoorbeeld de Middelkerke- en de Kwintebank. Op het peilingsplan Westende-De Haan van de Vlaamse Hydrografie (2015) vertoont de bank wel een twaalfal kleine bulten of hompels die bij laagwater nog zeker drie tot vijf meter onder het zeeoppervlak blijven en ongeveer acht à tien km uit de kust van Raversijde liggen.

Uit een vergelijking met de eerste min of meer betrouwbare zeekaarten (vanaf 1800) blijkt de vorm van de Oostendebank tamelijk stabiel te zijn. Wel kunnen er kleine bodemschommelingen zijn opgetreden. Zulke subtiele bodemstructuren konden vroeger immers nog niet nauwkeurig worden opgemeten. Zelfs de eerste akoestische meettechnieken (in "single beam") bestonden nog niet in de 19de eeuw. Plaatsbepaling gebeurde toen nog met sextant en plaatspasser.

Een gebied met een lang verhaal

Raar maar waar. Tussen het huidige Oostende en waar zich vandaag de Oostendebank bevindt, lag ooit één van de belangrijkste riviervalleien van het zuidelijk Noordzeegebied. Deze zogenaamde *Oostende Vallei* voerde zoet water vanuit het binnenland af richting de huidige Straat van Dover, en was wel 10 km breed en 40 m diep. Veel later, toen het klimaat opwarmde en de zeespiegel steeg, raakte deze vallei geleidelijk aan overstroomd en opgevuld. Vanaf 7000 jaar geleden ten slotte kreeg de getijdeninvloed de Noordzee ten volle in zijn greep. Met zand afkomstig uit oudere, onderliggende lagen, vormden de getijstroom wat we nu kennen als de Vlaamse Banken. En hiermee was de Oostendebank geboren.

Lange tijd hadden vissers hier en elders in de Noordzee vrij spel en hoefden ze de ruimte enkel te delen met andere zeevarenden. Vandaag is de Oostendebank nog steeds in trek bij Vlaamse garnalvissers en Nederlandse boomkorvaartuigen, maar ze zijn er niet langer alleen. Het gebied wordt sporadisch gebruikt bij militaire oefeningen. De aanlandingskabel voor het offshore windpark van C-Power loopt door het gebied. En ook natuurbescherming heeft een claim gelegd op delen van de Oostendebank. Zo is het gebied aangewezen bij Europa als speciale beschermingszone voor vogels, vanwege de belangrijke aantallen dwergstern, fuut, dwergmeeuw, visdief en grote stern. Ook roodkeelduikers, zee-eenden en meeuwen vertoeven hier graag. En daarnaast ligt de Oostendebank ook binnen een door Europa beschermd Habitatrictlijngebied, dat de zeebodem van een aanzienlijk deel van de westelijke Belgische kustwateren beter probeert te beschermen.

■ De Oostendebank (oranje) is niet alleen in trek bij vissers, de zandbank is ook opgenomen in twee natuurbeschermingszones (respectievelijk een Vogelrichtlijn- en een Habitatrictlijngebied: groen gearceerd) en wordt ingezet voor militair gebruik (zwart gearceerde zoekzone)(VLIZ)

Bronnen

- De Mey P. (1894). Etude sur l'amélioration et l'entretien des ports et sur le régime de la côte de Belgique. Paris.
- Van Cauwenberghe C. (1966). Hydrografische analyse van de Scheldemonding ten oosten van de meridiaan 3°05' tot Vlissingen. Het Ingenieursblad. Jrg. 35. 17.
- EWN = M. Philippa, F. Debrabandere & A. Quak. Etymologisch woordenboek van het Nederlands. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2003-2009. 4 delen.
- Gyseling M. (1981). Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300). Reeks II: Literaire handschriften. Deel 2, Der Naturen Bloeme. 's-Gravenhage p. 16-416.
- Mathys M. (2009). The Quaternary geological evolution of the Belgian Continental Shelf, southern North Sea. Onuitgegeven doctoraatsproefschrift, pp. XXIV, pp. 382, annexes. Universiteit Gent, Faculteit Wetenschappen, Gent.
- MNW = E. Verwijs & J. Verdam, Middelnederlandsch Woordenboek. 's-Gravenhage, 1885-1929. (<http://gtb.inl.nl/?owner=MNW>)
- Vercoullie J. (1925), Beknopt etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal. 's-Gravenhage, M. Nijhoff, 3^e uitgave
- VMNW = W.J.J. Pijnenburg e.a. (2001). Voegmiddelnederlands woordenboek. Leiden, Gopher Publishers. (<http://gtb.inl.nl/?owner=VMNW>)
- WNT = Woordenboek der Nederlandsche Taal. 's-Gravenhage/Leiden, 1864-1998 (<http://gtb.inl.nl/?owner=WNT>).
- WVD-Zeevisser = Roxane Vandenbergh. Woordenboek van de Vlaamse dialecten. Deel II: niet agrarische vaktalen. Aflevering 7: De zeevisser. Gent, Tongeren, 2000.